

ULUSLARARASI TÜRKÇE EDEBİYAT KÜLTÜR EĞİTİM DERGİSİ
INTERNATIONAL JOURNAL OF TURKISH LITERATURE CULTURE EDUCATION

ISSN:2147-0146

EYLÜL SEPTEMBER VOLUME 4/3 2015

TEKE

**PROF. DR. AYŞEGÜL SERTKAYA’NIN TEZKİRE-İ EVLİYÂ’NIN ÇAĞATAY
TÜRKÇESİ ÇEVİRİSİ: ARAP VE UYGUR HARFLİ YAZMALARIN
TRANSKRİPSİYONLU METNİ ADLI ESERİ ÜZERİNE**

Erdem UÇAR*

1. Prof. Dr. Ayşegül SERTKAYA’nın Öz Geçmişi

Prof. Dr. Ayşegül SERTKAYA

Ayşegül SERTKAYA, 16 Aralık 1956’da İstanbul’da doğdu. 1978 Eylül ayında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalında “Erzurumlu İbrahim Hakkı Divanı” adlı lisans tezini hazırlayarak mezun oldu.

23 Eylül 1993’te İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Eski Türk Dili Ana Bilim Dalında, “Hazırqi Zaman Uygur Tili Grammatikisi (285-408. sahifelerin Transkripsiyonlu Metni ve Sözlüğü)” adlı yüksek lisans tezini savunarak yüksek lisans öğrenimini tamamladı. 30 Ekim 1997’de İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Dili Ana Bilim Dalında “Şeyh-zâde Abdürrezzâk Bahşı. Hayatı ve Eserleri” adlı doktora tezini savunarak “doktor” unvanını kazandı.

* Doç. Dr.; Gediz Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, merdemu@gmail.com.

18 Şubat 1998 tarihinde İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Araştırma Görevliliğine atandı. 14 Şubat 2000’de “Yardımcı Doçent Doktor” unvanı ile öğretim üyeliğine yükseltildi. 30 Mayıs 2003’te “Doçent” unvanını aldı. 15 Şubat 2000 - 24 Haziran 2010 tarihleri arasında İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Başkanı olarak görev yaptı.

SERTKAYA, 24 Haziran 2010 tarihinde İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Dili Ana Bilim Dalına Profesör olarak atandı. 2013 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Dili Ana Bilim Dalında başkan olarak görev yapmıştır.

Kendisinin şimdiye kadar yayımlanan 6’sı kitap, 15’i makale, 25’i bildiri ve 6’sı çeviri olmak üzere toplam 52 yayımı bulunmaktadır¹.

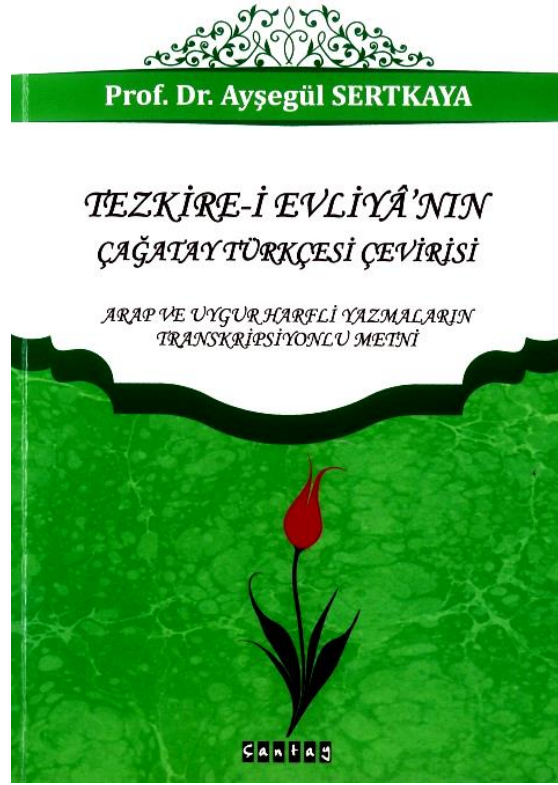
2. Tezkire-i Evliyâ’nın Çağatay Türkçesi Çevirisi: Arap ve Uygur Harfli Yazmaların Transkripsiyonlu Metni Adlı Eser Üzerine

Tam adı Ebû Hâmid Ferîdüddin Muhammed bin Ebî Bekr İbrâhîm-i Nisâbü’rî olan Ferîdüddin ATTÂR (öl. 1221), meşhur İranlı sufi bir şâirdir. ATTÂR’ın Farsça mensur olarak yazdığı *Tezkîretü’l-Evliyâ*, büyük sufilerin hayat hikâyeleri ile onlardan nakledilen sözlerin yer aldığı didaktik ve tasavvufî özellikte bir eserdir². ATTÂR, eserinde 72 velinin hikâyesine yer vermiş, ama sonradan başkaları tarafından esere 25 velinin daha eklenmesiyle veli sayısı 97’ye çıkmıştır. Eser birçok dile tercüme edilmiştir. ATTÂR’ın Farsça eserinin tercümesinin Türk dili tarihinde iki versiyonu bulunmaktadır: Batı (= Anadolu) Türkçesi ile Doğu (= Çağatay) Türkçesindeki çeviri versiyonu.

Prof. Dr. Ayşegül SERTKAYA’nın tanıtımını yapacağımız eseri *Tezkîretü’l-Evliyâ*’nın Doğu (= Çağatay) Türkçesi çeviri versiyonu hakkındadır. Eser, temel olarak üç ana bölümden meydana gelmektedir: Giriş (s. 13-51), Metin (s. 53-379) ve Faksimile örnekleri (s. 380-384).

¹ Prof. Dr. Ayşegül SERTKAYA’nın daha geniş öz geçmişi ve eserlerinin tam listesi için tanıtımını yaptığımız eserin 45-51. sayfalarına bakılabilir.

² Ferîdüddin ATTÂR, eserleri ve *Tezkîretü’l-Evliyâ* adlı eseri hakkında daha geniş bilgi için bk. ŞAHİNOĞLU, M. N. (1991). ATTÂR, Ferîdüddin Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 4, Âşık Ömer-Bâlâ Külliyesi. Ankara: 95b-98b ve ÖNGÖREN, R. (2012). *Tezkîretü’l-Evliyâ* Maddesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 41: Tevekkül-Tüsteri. Ankara: 74c-75c.

Tezkire-i Evliyâ'nın Çağatay Türkçesi Çevirisi: Arap ve Uygur Harfli Yazmaların Transkripsiyonlu Metni adlı eser

Giriş bölümünün başında, ATTÂR'ın *Tezkîretü'l-Evliyâ* adlı eseri hakkında kısaca bilgi verilmiş ve sonra Giriş'in 1 ve 5. kısımları arasında *Tezkîretü'l-Evliyâ*'nın Batı (= Anadolu) Türkçesi ile Doğu (= Çağatay) Türkçesi çevirileri hakkında bilgiler sunulmuştur. Buna göre, ATTÂR'ın eserinin ilk Türkçe çevirisi 1340-1341'den kalma, Macar Bilimler Akademisi, Türkçe yazmalar bölümü No: 33'te muhafaza edilen yazmadır.³ Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Koğuşlar Bölümü, No: 1004'te muhafaza edilen ve muhtemelen XIV. yüzyılda yapılan / yazılan, 21 hikâyenin yer aldığı tercümenin yazması üzerinde Orhan YAVUZ çalışmıştır.⁴ Sinan Paşa'nın XV. yüzyıldan kalma, telif-tercüme niteliğindeki eserinde 28 velinin hikâyesi mevcuttur.⁵ Bunun dışında Batı Türkçesinde birkaç *Tezkîretü'l-Evliyâ* tercümesinin yazmasına da tesadüf edilmektedir.⁶

³ Eserin bilimsel neşri için bk. HAZAI, G. (2008). *Die altanatolisch-türkische Übersetzung des Tazkaratu'l-Awliyâ von Farîduddîn 'Aftâr* (Edition der Handschrift der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften). Band I: Text; Band II: Faksimiles. Berlin: Klaus Schwarz Verlag.

⁴ YAVUZ, O. (2006). *Anadolu Türkçesiyle Yapılan En Eski Tezkîretü'l-Evliyâ Tercümesi ve Dil Özellikleri* (İnceleme-Gramer-Metin). Konya: Tablet Kitabevi.

⁵ Eserin bilimsel neşri için bk. GÜRSOY NASKALİ, E. (1987). *Sinan Paşa: Tezkîretü'l-Evliyâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.

⁶ Millî Kütüphane A-4983'te muhafaza edilen, XV. yüzyıldan kalma mütercimi meçhul bir *Tezkîretü'l-Evliyâ* yazması üzerine iki tane yüksek lisans tezi vardır. bk. DEMİREL, Ö. (2005). *Tezkîretü'l-Evliyâ Tercümesi [1a-103a]* (Giriş-Metin-Dizin). Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü;

Doğu (= Çağatay) Türkçesi sahasında, Uygur ve Arap harfli olmak üzere şimdilik iki tane *Tezkiretü'l-Evliyâ* tercümesine ait yazmanın olduğu bilinmektedir. Uygur harfli yazma, 1436'da Herat'ta yazılmıştır. Nüsha, 1672'de İstanbul'dan Fransa'ya götürülmüştür. Yazma, bugün Paris Millî Kütüphane, Supplement Turc. No: 190'da muhafaza edilmektedir. Japon Türkolog Mutsumi SUGAHARA tarafından yazma neşredilmiştir⁷. Arap harfli çeviri ise 1511'de Mısır'da yapılmıştır. Bu nüsha, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih 2848'de kayıtlıdır.⁸

Girişe ait 6. kısımda, 12 madde hâlinde “Metnin Kuruluşunda Esas Alınan Hususlar” okuyucunun dikkatine sunulmuştur (s. 19-20). Buna göre, metnin neşrinde Arap ve Uygur harfli her iki nüsha birlikte ele alınmış ve nüshaların sayfa numaraları neşirde koyu siyah harfler ile işaretlenmiştir. Nâşir, yazma için ilk olarak kendi sayfa numarasını, sonra da orijinal yazmadaki sayfa numarasını göstermiştir. Örneğin, <A 1 = 13b>, <U 2 = 69b>. Buna göre, A 1 [= Arap harfli], orijinal yazmada 13. sayfaya, U 1 [= Uygur harfli], orijinal yazmada 69. sayfaya⁹ işaret etmektedir. Bu uygulama, eserin faksimileleri yayımlandığı zaman okuyucular için oldukça faydalı olacaktır. Ayrıca, okuyucular yazmalarda birbirinden ayrılan yaklaşık 2500 adet kısmı dipnotta aparatlar hâlinde görebilecektir.

Okuyucu kılavuzunda metnin yazı çevirimi konusundaki bazı önemli kısımlara dikkat çekmek yerinde olacaktır. Metindeki ünsüzlerin yazı çeviriminde daha belirleyici olduğu için Arap harfli nüsha esas alınmıştır. Arap harfli yazmada *ye* ile yazılan ilk hecedeki bazı ünlüler, Uygur harfli yazmada *elif* ile yazılmıştır. Bu durum, yazı çeviriminde ilk hecedeki ünlülerde ‘i’ ve ‘e’ karışıklığını ortaya çıkarmaktadır. Nâşir, bu karışıklığı önlemek için şöyle bir çözüm yolu bulmuştur: Arap harfli metinde *ye* ile yazılan ama Uygur harfli metinde *elif* ile yazılan ünlüler

AYDIN, H. (2005). *Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi [103b-207a] (Giriş-Metin-Dizin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yine mütercimi meçhul, XV. yüzyıldan kalma, Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi, No: 154'te muhafaza edilen bir *Tezkiretü'l-Evliyâ* yazması daha vardır. Eserin bilimsel neşri için bk. KÜÇÜK, S. (2013). *XVI. Yüzyıla Ait Bir Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi*. İstanbul: Kesit Yayınları. Bunlar dışında Türkiye'deki muhtelif kütüphanelerde saklanan *Tezkiretü'l-Evliyâ* tercümesine ait yazmalar üzerine birkaç tez daha hazırlanmıştır. Bunlardan tespit edilebilenler şunlardır: KIRIMHAN, N. (1988). *XIV. Yüzyıla Ait Anonim Bir Evliya Tezkiresinin 100 Varakının Çevirisi Üzerine Bir Araştırma*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; ÖZ, Ö. (1992). *Değişik Bir Tezkiretü'l-Evliya Metni (İnceleme-Dizin-Metin)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü; ÖZALAN, U. (2009). *Bir Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi (Giriş-İnceleme-Metin-Söz)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

⁷ SUGAHARA, M. (2007). *Tazkira-yi Awliya in the Uyghur Script*. Part I: Introduction and Text in Transcription. Kobe: Kobe City College of Nursing; SUGAHARA, M. (2008). *Tazkira-yi Awliya in the Uyghur Script*. Part II: Japanese Translation with Notes. Kobe: Kobe City College of Nursing. Prof. Dr. Muharrem ERGİN danışmanlığında hazırlanan bir tezde, daha önce Uygur harfli yazma okunmuştur. bk. KANKILIÇ, V. (1972). *Uygurca Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi: Araştırma-Metin*. Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü. Prof. Dr. Ayşegül SERTKAYA'nın eserinden öğrendiğimiz kadarıyla Prof. Dr. Osman Fikri SERTKAYA'nın danışmanlığında Uygur harfli yazmadan 15'er sayfa Uygur harflerini öğretmek amacıyla mezuniyet tezi olarak 17 öğrenciye verilmiştir (s. 15-17).

⁸ Bu yazma üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır. bk. KUĞU, M. (2006). *Tezkiretü'l-Evliyâ (Giriş, Metin, İndeks)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.

⁹ Paris'teki Uygur harfli nüsha *Mirac-nâme* ile birlikte ciltlendiği için 69. sayfadan önceki kısım *Mirac-nâme*'ye aittir.

neşirde ‘è’ ile gösterilmiştir: *mèn*, vs. Ancak her iki yazmada ünlü *ye* ile yazıldıysa kelime *i’li* olarak okunmuştur: *il* vs. Ayrıca, Arapça alıntılar, orijinal dildeki söylenişine göre değil, Reşit Rahmeti ARAT’ın *Kutadgu Bilig* neşrinde olduğu gibi günümüzdeki telaffuzlarına göre okunmuştur: *‘ömr*, vs.

158

Ayşegül SERTKAYA

da ötünç durur” dep. härün-i reşid ayttı: “mèn halâyık-nıñ ötünçin sorar mèn” dedi. fužayl ayttı: “mañğa ¹⁵têrğri ta’âlâ rüzî yetkürür. ötünç kılmas mèn” dedi. ol zaman härün-i reşid bir hemiyân-da mınıñ altun yarmak¹¹¹⁸ [A93=59b] ¹fužayl-ı ‘ayüz-nıñ ileyinde koydı. dağı ayttı: “bu helâl yarmak durur. anam-dın mirâş kalğan” dep. fužayl ayttı: “mëniñ ²pendlerim sañğa¹¹¹⁹ hêç asıg eşer kılmağı. mèn sënıñg yüküñg yêrğil¹¹²⁰ bolsun dep aytur mèn. sën mëniñg yükümnı ağır ³kılar sën” dep. bu sözde härün-i reşid kopup hayr-bâd kôlup çıktı. öz evi-ge barğunça aytur erdi kim: “bu fužayl ⁴yağşı meşâyıñ turur” dep.

<U129=133v> nağl-dur kim bir kün fužayl bir kiçig oğlan eligi-ge alıp sêvüp okşanur. oğlı ayttı: “yâ baba! ⁵mëni sêver mu sën?” fužayl ayttı: “sêver mèn”. yana ayttı¹¹²¹ kim: têtêrğri ta’âlâ-nı sêver mu sën?” fužayl ayttı: “sêver mèn” ⁶yana oğlan ayttı: “yâ baba! nêçe kôñğlüñg bar?” dep. fužayl ayttı: “bir kôñğlüm bar” oğlan ayttı: “bir kôñğül¹¹²² bile iki dôt-nıñ ⁷sêvüglükini saqlayı bulur mu sën?” dep. fužayl bildi kim, têtêrğri ta’âlâ bu sözlerni ol oğlan-nıñ kôñğlige tili-ge ⁸saldı. derhâl oğlı-nı yerge koyup, tã’at-ka meşgûl boldı.

nağl-dur kim bir kün fužayl ka’be-de ‘arafât tağı üze ⁹turur erdi. dağı körer kim munça halâyık zârî-lıg kılar erdi-ler. fužayl ayttı: ilâhî¹¹²³ bu munça halâyık bireğü-nıñ ¹⁰êvi-ge harıp dengi¹¹²⁴ tilese, ol kişi bulamı nevmid yandurmağay. ilâhî! bu munça halâyık-nı bağıslamak ¹¹sënıñg dergâhında andağ onğay¹¹²⁵ durur kim ol kişi-ge de derği¹¹²⁶ bërnek andağ onğay¹¹²⁷ bolmağay. sën kerîm sën, ¹²rahîm sën. ümid bar kim barça-nı bağıslağay sën. yana ka’be-de yığılğan il fužayl-dın sordılar kim bu yığılğan il-nıñ ¹³hâlîn nêçük körer sën?” dep.

¹¹¹⁸ A) mınıñ altun yarmak : U) yarmak mınıñ altun.

¹¹¹⁹ A) sañğa : U) sêrğge.

¹¹²⁰ A) yêrğil : U) yêrğil.

¹¹²¹ A) ayttı : U) sêrdı.

¹¹²² A) kôñğül : U) kôñğül.

¹¹²³ A) ilâhî : U) sabhâna/ilâh!

¹¹²⁴ A) derği : U) sêrğgi.

¹¹²⁵ A) onğay : U) onğay.

¹¹²⁶ A) derği : U) sêrğgi.

¹¹²⁷ A) onğay : U) onğay.

Neşir usulünü göstermesi bakımından örnek bir sayfa (s. 158).

Girişe ait 7. kısımda, Doğu [= Çağatay] Türkçesindeki yazmalardan hangisinin diğerine örnek teşkil ettiği konusu tartışılmıştır (s. 21-25). Buna göre, nâşirin her iki nüsha üzerinde yaptığı imlanın ilgili araştırmaların neticesinde örneklerle tanıklanarak Arap harfli yazmanın mevcut Uygur harfli bir yazmasından değil, bugün elimize ulaşmayan başka bir Uygur harfli nüshadan Arap harflerine aktarıldığı kanaatine ulaşmıştır.

Girişe ait 8. kısımda, eserdeki Moğolca alıntılar, kaynakları ve geçtikleri yerler gösterilerek listelenmiş ve metinde toplam 31 tane Moğolca alıntı tespit edilmiştir (s. 26-40). Bu kısmın sonundaki “Bibliyografya” başlığı altında Moğolca alıntıların tespitinde kullanılan kaynaklar listelenmiştir. Bunun dışında eserin tamamında kullanılan kaynaklar, ilgili bölümlerinde dipnotta gösterildiği için ayrıca bunların listelenmesine lüzum görülmemiştir.

Giriş e ait 9 ve 10. kısımda, Prof. Dr. Ayşegöl SERTKAYA'nın öz gemişı, yayınları ve *Tezkiretü'l-Evliyâ* tercümesi hakkındaki çalışmalarının listesi verilmiştir (s. 43-51).

Eserin asıl kısmını metnin yazı çeviriminin yapıldığı 'Metin [Neşri]' bölümü teşkil etmektedir (s. 53-379). Neşirde, 72 velinin hikâyesi ile Arap ve Uygur harfli nüshaların ketebe kayıtlarının yazı çevirimi yapılmıştır. Neşirde, esas olarak Arap harfli yazma esas alınmış, ancak Uygur harfli nüsha da mukayese amacıyla kullanılmıştır.

Son olarak, eser Arap ve Uygur harfli nüshaların ilk ve son sayfalarının siyah beyaz baskılı resimleriyle tamamlanmaktadır (s. 380-384).

Prof. Dr. Ayşegöl SERTKAYA'nın eseri seri hâlinde devam eden bir çalışmanın ilk ürünüdür. Bu eseri, metnin Türkiye Türkçesine aktarımı, gramatikal indeks ve metnin orijinal yazmalarının tıpkıbasımlarının bulunduğu çalışmalar takip edecektir. Doğu (= Çağatay) Türkçesindeki bu *Tezkiretü'l-Evliyâ* neşri, eserin dili ve yazmanın niteliği dikkate alındığında Türkoloji öğretiminde başvuru özelliği gösterecek niteliktedir. Titizlikle hazırlandığı görülen ve büyük bir emek mahsulü olan bu neşir dolayısıyla Prof. Dr. Ayşegöl SERTKAYA'yı tebrik eder, serinin diğer ciltlerini merakla beklediğimizi ifade etmek isterim.